

## Luotto, talouden pimeä aine

Philip T. Hoffman, Gilles Postel-Vinay  
& Jean-Laurent Rosenthal:

**Dark Matter Credit. The development of Peer-to-Peer Lending and Banking in France.** Princeton University Press 2019. 303 s. ISBN 9780691182179.

Taloustieteilijät ja taloushistorioitsijat ovat melko yksimielisiä siitä, että toimiakseen yhteiskunnan talousjärjestelmä tarvitsee aina jonkinlaiset luottomarkkinat. Mikäli luottomarkkinat ovat heikot tai niiden toiminta häiriintyy, yhteiskunnan koko taloudellinen toiminta vaarantuu ja jopa kriisiytyy. Havainto toistuu niin varhaismodernin ajan valtakunnissa kuin myös nykyajassa sekä teollisuusmaiden että kehittyvien maiden suhteen. Luottomarkkinoiden tärkeydestä johtuen taloushistorioitsijat ovat pyrkineet viime vuosikymmeninä selvittämään menneisyyden luottomarkkinoiden toimintaedellytyksiä. Pankkilaitos on ollut historiallisesti kohtuullisen uusi, ja pitkään melko rajatuille väestöosille palveluitaan tarjoava instituutio. Vanhahtava, melko yksinkertainen näkemys pankkilaitoksen välttämättömyydestä luottomarkkinoille on osoittautunut aiemmassa tutkimuksessa kyseenalaiseksi. Historioitsijat, kuten Craig Muldrew teoksessaan *The Economy of Obligation* (1998), Laurence Fontaine teoksessaan *The Moral Economy* (2014) tai Elise Dermineurin toimittama teos *Women and Credit in Pre-Industrial Europe* (2018), ovat osoittaneet, että suuressa osassa menneisyyden yhteiskuntia on toiminut kattava, pääosin yksityisten henkilöiden keskinäiseen luottotoimintaan perustuva luottomarkkina.

Hoffman, Postel-Vinay ja Rosenthal esittelevät ja analysoivat kirjassaan *Dark Matter Credit* vertaisluoton kehitystä Ranskassa 1740-luvulta 1900-luvun alkuun. Aikarajaus mahdollistaa yhteiskunnan muutosten peilaamisen luottomarkkinoiden kehitykseen pitkällä aikavälillä. Kirjoittajien vuosikymmeniä kestänyt historiallisten luottomarkkinoiden tutkimus näkyy kirjassa aiheen monipuolisena ja yksityiskohtaisena käsittelynä. Monilta osin teos tiivistää kirjoittajiensa aiempia tutkimuksia esimerkiksi luottoverkostojen rakenteesta, notaarien roolista lainan välittäjinä ja panttilainaami-

sesta yhteen. Tekijät esittävät myös hiukan itsekritiikkiä todetessaan, että olivat aiemmassa kirjassaan *Priceless Markets* (2000) kuvanneet epätyypillistä Pariisia esimerkkinä luottomarkkinoista problematisoimatta valintaansa. Pääkaupunki oli taloudellinen keskus, asukkaat vertaisiaan varakkaampia ja luottomarkkinat muuta Ranskaa aktiivisemmat.

Laajuudestaan ja merkittävydestään huolimatta historioitsijat ovat pitkään jättäneet yksityiset luottomarkkinat varsin vähälle huomiolle. Synnä voi olla tutkijoiden keskittyminen pankkilaitoksen historiaan, aineiston hajanaisuus tai ylipäättään historiallisen mikrotautieteen vähäinen tutkimus. Hoffman ja kollegat leikittelevätkin kirjansa nimessä kosmologiasta poimitulla pimeän aineen käsitteellä. Pimeä aine on vaikeasti havaittavaa, mutta maailmankaikkeuden syntymisen ja koossapysymisen kannalta ilmeisesti elimellisen tärkeää ”jotain”, jota alan tutkijat ennakoivat pitkään ennen aihetodisteiden saamista.

Vaikka tutkijat, kuten Anders Perlinge väitöskirjassaan *Sockenbankirerna* (2005), ovat tunnistaneeet paikallisyhteisöiden omia niin sanottuja ”pitäjänpankkiireita” useista menneisyyden yhteiskunnista, voidaan heidänkin luottotustoimintaansa kuvailla pikemminkin yksityisen henkilön toimeliaisuudesta kiinni olevaksi elinkeinon harjoittamiseksi kuin pankkilaitosmaiseksi toiminnaksi. Historiallisista luottomarkkinoista puhuttaessa käytetään usein sellaisia termejä kuten ”epämuodollinen”, ”puolisäännelty”, ”varjo(-luotto)” ynnä vastaavaa, mutta tutkijat eivät yleensä viittaa näillä rikollisuuteen vaan luottotoiminnan yksityiseen, epäviralliseen ja epäammattilliseen luonteeseen.

Nyt käsillä oleva noin kolmensadan sivun mittainen esitys aiheesta paitsi esittelee ilmiötä makrotasolla pitkällä aikavälillä, menee myös riittävän syvälle aiheeseen kuvaten esimerkiksi mainehaitan vaikutusta luotto-osapuoliin. Kirjan viimeinen kolmannes tarjoaa liitteitä paitsi tutkimusmetodeista, myös käytetyistä aineistosta sekä tietenkin kattavan kirjallisuusluettelon. Metodien liittäminen kirjan loppuun tekee käsittelylukupien tekstistä sujuvampaa, sillä keskivertohumanistille matemaattisimmat kaavat saattavat olla turhan jännittäviä lukuelämyksiä. Tekstiä havainnollistavat muutamata graafit ja kartat, joita avataan tekstissä riittävästi.

Aineisto koostuu datasta, jota on kerätty tutkimus-ajanjaksolta (1740-luvulta 1900-luvulle) noin sukupolven välein valituilta poikkileikkausvuosilta. Tutkimuksen perusyksiköksi on valittu vuoden 1806 kantonit, jotka olivat kunnan jälkeen pienin hallintoyksikkö. Anakronistinen valinta on toki ongelmallinen, mutta mahdollistaa mikrotason ilmiöiden tutkimuksen. Pienemmän perusyksikön käyttäminen olisi jo estänyt tutkimuksen tekemisen, suurempi taas estänyt pääsemisen aineiston konkretiaan.

Vertaislainaamisen kannalta tärkeää oli kirjoittaa annetut lainat muistiin. Länsi- ja Keski-Euroopassa (Britteinsaarilla lukuun ottamatta) notaarit vastasivat rahvaan kirjallisten asioiden hoitamisesta. Ranskassa oli kattava notaariverkosto jo varhaismodernilla ajalla, ja ajoittain notaarit jopa kilpailivat keskenään asiakkaista toisin kuin saksalaisilla alueilla, jossa yksittäinen notaari piti alueellista monopolia. Ranskassa yksi notaari vastasi keskimäärin kahdeksan kylän kirjallisten asioiden hoitamisesta. Notaarit kirjasiivat muistiin paitsi velat myös esimerkiksi avioliitot sekä mainetodistukset.

Notaarien tarve oli suurempaa maaseudulla, jossa kirjoitustaito oli harvinaisempaa. Kiinnostavasti kirjoitustaidon vähittäinen yleistyminen ei suoraan vähentänyt notaarien palveluiden käyttöä, vaan yhteiskunnan kirjallistuksessa notaareihin turvattiin jopa entistä useammin. Isommissa asutuskeskuksissa asuvat ihmiset solmivat luontevasti luottosuhteet lähempänä asuvien ihmisten kanssa. Velanoton syyt on yleensä merkitty lähteisiin tutkijan kannalta harmillisen ylimalkaisesti tyyliin ”lainasi omiin tarpeisiinsa”.

Notaarien ylläpitämät tiedot myönneistä lainoista osoittavat, että noin kolmannes ranskalaisista osallistui luottomarkkinoihin. Kirjoittajat huomauttavat kuitenkin, että heidän aineistonsa ei tietenkään kata koko luottomarkkinaa, sillä kaikki arkisena naapuriapuna annetut lainat eivät päätyneet notaarien kuittaamaksi. Kirjoittajien mukaan kolmannes väestöstä on suurempi osuus kuin monissa nykypäivän kehitysmaissa, joissa taloudellinen kehitys on tuskallisen hidasta. Tätä voidaan pitää argumenttina luottomarkkinoiden suuresta merkityksestä talouden pitkäaikaiskehitykselle.

Teoksessa notaarit eivät näyttäyty vain velkojen muistiinmerkitsijöinä. Notaarit tunsivat luoton osapuolet, joten he toimivat välittäjinä ja saattoivat jopa osaltaan järjestää luottosuhteen. Epäsymmetrisen informaation ongelman kannalta heidän tietämyksensä ihmisten maineesta ja rikkomuksista oli tärkeää. Notaarien keskinäinen kirjeenvaihto mahdollisti heidän toimintansa myös orastavan pankkilaitoksen kanssa.

Pankkijärjestelmän kehittymisen on ajateltu syrjäyttäneen vertaislainaamisen ja tehneen notaarit tarpeettomiksi. Historiallinen todellisuus näyttäisi olleen monimuotoisempi, eikä pankkilaitoksen paremmuus ollut itsestään selvää voittokulkua. Pankkilaitos levisi

hitaasti, ja suurelle osalle lainanhakijoista kävelymatka lähimpään pankkiin oli 1800-luvulla liian pitkä. Pitkän aikaa orastava pankkilaitos ja notaarijärjestelmä toimivat kuitenkin rinnakkain ja jopa toisiaan tukien. Itse asiassa pankkilaitos näyttää syntyneen ensin sinne, missä luottotoiminnalla oli jo vanhastaan perinteet, sen sijaan että pankkilaitos olisi synnyttänyt luottomarkkinat. Varhaisten pankkien palvelut näyttävät myös olleen hieman erilaisia luottosuhteita, kuin mitä notaarien kautta haettiin. Pankit korvasivat notaarit Ranskassa kokonaan vasta ensimmäisen maailmansodan jälkeen. Kilpailutilanteitakin syntyi, kun notaarien palvelut laajenivat kattamaan pankkien toimintamuotoja ja tämä uhkasi pankkien toimivuutta.

Erityisiä vikoja teoksesta ei sinänsä löydy, mutta teos hyötyisi siitä, että yhteiskunnan ja talouden laajojen muutoksien, vaikkapa teollistumisen, vaikutuksia luottomarkkinoiden toimintaan avattaisiin tekstissä vielä hivenen enemmän. Lisäksi sosiaalisista ja kulttuurisista tekijöistä kiinnostunut lukija kaipaisi enemmän kuvausta luottomarkkinoiden arkipäivän toiminnasta. Aihetta ilmiötasolla käsittelevä teksti tuskin mainitsee luottosuhteita solmineiden henkilöiden nimiä, saati mitään motiiveistaan. Teoksen paikka historiallisen luottomarkkinatutkimuksen kentällä onkin näyttävä nimenomaan kvantitatiivisesti luottomarkkinoiden merkitys, siinä missä esimerkiksi Fontainen näkökulma on kulttuuri- ja sosiaalhistoriallisempi.

Kokonaisuudessa Hoffmanin ja kumppaneiden teosta voi suositella yhteiskunta-, talous- ja sosiaalhistorian makrotasosta kiinnostuneille lukijoille olivatpa nämä opiskelijoita tai tutkijoita. Satunnaisluki-jalle, ”suurelle yleisölle” teos lienee turhan tekninen. Teos esittelee kattavasti luottomarkkinoiden kehitystä pitkällä aikavälillä, ja viime vuosina julkaistut muut teokset aiheesta paikkaavat teoksen puutteita oivallisesti.

Heikki Kämäräinen, FM

## Kuva Venäjistä tarkentuu, ryssävihan syvät juuret

Kari Tarkiainen:

**Moskovalainen Ruotsi, Suomi ja Venäjä 1478–1721.** SKS Helsinki 2022, 432 s. ISBN 978-951-858-574-2

Vuonna 1986 Kari Tarkiainen julkaisi tutkimuksen *Se Vanha Wainooja. Käsitykset itäisestä naapurista livana Julmasta Pietari Suureen*. Alunperin kirja oli ilmestynyt vuonna 1974 ruotsiksi nimellä *Vår Gamble Arffinde Ryssen*. Samasta teemasta Tarkiainen julkaisi vuonna 2017 tutkimuksen *Moskoviten. Sverige och Ryssland 1478–1721*. Suomeksi hieman modifioitu teos ilmestyi vuonna 2022 nimellä *Moskovalainen, Ruotsi, Suomi ja*